

NEPELNYTAI PAMIRŠTASIS

2012 m. spalio 11–12 d. Vilniaus universiteto Mažojoje auloje vyko tarptautinė mokslinė konferencija „Petras Skarga SJ ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kultūra 1612–2012“ 400-osioms pirmojo Vilniaus universiteto rektoriaus mirties metinėms pažymėti. Konferenciją organizavo Vilniaus universiteto (VU) bei Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, parėmė Lietuvos mokslo taryba, VU biblioteka, Lenkijos institutas Vilniuje bei Lietuvos ir Latvijos jėzuitų provincija.

Vis dėlto ką paprastas Lietuvos pilietis žino apie jėzuitą Petrą Skargą (1536–1612)? Neretas išklotų iš istorijos pamokų žinomą faktą, kad būtent P. Skargai teko būti pirmuoju VU rektoriumi. Tuo, matyt, dažno žinios apie šį veikėją ir baigtusi. Kad P. Skarga, jo veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir jos reikšmė iki šiol menkai pažinta, buvo pasakyta jau konferencijos pradžioje. Prof. dr. Rimvydas Petrauskas dar pridėjo, kad Lenkijoje padėtis esanti visiškai kitokia: čia P. Skarga žinomas kur kas plačiau, o 2012-ieji netgi buvo paskelbti jo metais. P. Skargos, kaip labai universalus veikėjas – uolaus vienuolio, talentingo pamokslininko, karingo polemisto, hagiografo, rašytojo, galiausiai netgi vertėjo, – įvairiapusišką ir plačią veiklą savo pranešimais nušvietė šešiolika mokslininkų iš Lietuvos, Lenkijos ir Vokietijos.

Taip jau sutapo, kad VU rektorius akademikas prof. Benediktas Juodka sveikino konferencijos dalyvius ir klausytojus paskutinę savo antrosios kadencijos darbo dieną. Rektorius kalbėjo apie VU reikšmę Lietuvai, pasidžiaugė nuveiktais darbais. Sveikinimo žodį taip pat tarė Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto direktorius dr. Mindaugas Kvietkauskas. Jis ne tik dėkojo kadenciją baigiančiam rektoriui, bet ir pažvelgė į P. Skargą kaip į praeities regėtoją ir ateities pranašautoją. Lietuvos ir Latvijos jėzuitų provincijolas t. Gintaras Vitkus SJ, kalbėdamas apie P. Skargą, pabrėžė

jo dvasingumą, nepaprastą maldingumą ir diplomato sugebėjimus. Provincijolas užbaigė savo į „skargišką“ pamokslą panėšėjusį pasveikinimą išvalgomis apie išsilavinimo prasmę ir kryptį. Lenkijos Respublikos ambasados Vilniuje patarėja Maria Šlebioda, tarusi keletą sakinių lietuviškai, vis dėlto galiausiai pasveikino konferencijos dalyvius ir klausytojus, kaip pati sakė, „Skargos kalba“. Pagrindinis konferencijos organizatorius doc. dr. Mintautas Čiurinskas džiaugsmingai dėkojo prie konferencijos rengimo prisidėjusiems kolegoms ir institucijoms.

Mokslinės konferencijos, žinia, gana retai sulaukia gausaus klausytojų būrio. Iš pradžių atrodė, kad ši konferencija bus maloni išimtis – į Mažąją aulą susirinko netikėtai gausus būrys klausytojų, kurių labai didelę dalį sudarė VU Istorijos fakulteto studentai. Tačiau jau po pirmosios kavos pertraukos vaizdas auloje pasikeitė, o po pietų tapo įprastas: pranešimų, be pačių dalyvių, klausė tik labai ne-gausus būrelis besidominčiųjų.

Įvadinį konferencijos pranešimą *Pirmasis Vilniaus universiteto rektorius ir Lietuva* perskaitė doc. dr. Liudas Jovaiša (Vilnius). Keturių dalių pranešime dėmesys buvo sutelktas į P. Skargos veiklą Lietuvoje. Pirmojoje pranešimo dalyje, pavadintoje *Skarga – jėzuitas*, prelegentas kalbėjo apie uolų, nei savęs, nei kitų lepinti nelinkusį vienuolį. Būtent Vilniuje P. Skarga galutinai susisaistė su Jėzaus draugija ir davė iškilmingus profeso įžadus. Šioje pranešimo dalyje (ir vieninteliam pranešime per visą konferenciją) kalbėta apie P. Skargos rektoriavimą, kuris, atrodo, nebuvo jo mėgstamiausias darbas. Kur kas labiau šiam vienuoliui patiko organizuoti naujų kolegijų LDK steigimą ir rūpintis sielovada. Kaip sakė pranešėjas, išties ironiška, kad būtent P. Skargai buvo lemta įeiti į istoriją kaip pirmajam VU rektoriui. Dvi kitos pranešimo dalys tapo gerais įvadais į tolesniuose konferencijos

pranešimuose nagrinėtas temas. Antroje dalyje (*Skarga – pamokslininkas ir apaštalas*) apie šį veikėją kalbėta ne tik kaip apie talentingą pamokslininką, bet ir kaip atsidavusį sielovadininką. Trečiojoje dalyje (*Skarga – rašytojas ir polemistas*) nušviesta P. Skargos įvairialypė kūrybinė veikla: pradedant hagiografija (visų pirma viena iš senosios lenkų literatūros paklausiausių knygų tapusiais „Šventųjų gyvenimais“, kurių rašymo iš pradžių ėmėsis labai nenoriai) ir baigiant homiletika, Bažnyčios unijai skirtais darbais bei polemikos veikalais. Ketvirtoji pranešimo dalis (*Skarga ir eucharistinis pamaldumas bei artimo meilės darbai*) parodė šį jėzuitą kaip aktyvų religinio gyvenimo organizatorių, brolių steigėją ir labdarį. Pranešimą užbaigė vaizdingai nupasakotas XVII a. pirmos pusės Vilniaus vaizdas, kuriame būta ne vieno šio uolaus jėzuito aktyvios veiklos ženklų.

Dr. Kazimieras Sebastianas Ožogas (Opolė) skaitė originalų ir įdomų pranešimą *Vilnietiškas rektorius Skargos portretas: įkvėpimo šaltiniai ir įkvėpimo šaltinis*. Nors pranešime buvo nagrinėjami P. Skargos portretai nuo seniausių, pasirodžiusių neilgai trukus po jo mirties, iki pat XX a. pirmos pusės, prelegentas pradėjo nuo garsiojo Jano Matejkos paveikslo „Skargos pamokslas“ (1864), kuriame vaizduojamas ekspresyvus vienuolis, sakantis ugningą pamokslą kitatikiams dvariškiams, susibūrusiems apie silpną valdovą. Prelegento teigimu, būtent toks P. Skargos vaizdinys daugeliui įsirėžęs į atmintį. Paveiksle pavaizduoto P. Skargos ir J. Matejkos autoportreto palyginimas atskleidė įdomų faktą, kad J. Matejka į P. Skargą „įdėjo“ ir nemažai savo bruožų. Aptaręs ankstyvuosius Carlo de Mallery, Hermano Hano, taip pat kai kuriuos sunkiai datuojamus (prelegento manymu, sukurtus gal netgi P. Skargai gyvam esant), mažiau žinomus XVII a. jėzuito portretus, pranešėjas detaliai išanalizavo nežinomo dailininko XVII a. pabaigoje nutapytą vilnietiškąjį portretą (visu ūgiu vaizduojamas prie pulpito sėdintis P. Skarga, o šalia jo padėtos rektorius regalias), kuris žinomas daugeliui. Anot K. S. Ožogo, tai apskritai yra vienas puikiausių pirmojo VU rektorius atvaizdų. Kaip rodo pranešimo pavadinimas, vilnietiškas P. Skargos

portretas suprantamas kaip tam tikras riboženklis. Viena vertus, jis buvo įkvėptas to meto Europoje vyravusių mokslo vyrų vaizdavimo kanonų – tai prelegentas pagrindė nemažu skaičiumi vienalaikių kitų to meto veikėjų portretų. Kita vertus, šis portretas įkvėpdavo menininkus, kūrusius P. Skargos portretus vėliau, iki pat tarpukario.

Vėlgi taip jau sutapo, kad Seimo rinkimų kampanijai artėjant prie kulminacijos, pranešimu *Petro Skargos „Seimo pamokslai“ LDK XVI a. politinių traktatų kontekste* antrąją konferencijos sesiją pradėjo prof. habil. dr. Eugenija Ulčinaite (Vilnius). Prelegentė pranešime kalbėjo apie, kaip teigta, tikriausiai vieną iš skaitomiausių tekstų, pasirodžiusių Krokovoje 1597 m. Be abejonės, „Seimo pamokslai“ – kitokie, negu įprasta, tad pranešėjai teko svarstyti žanro problemą: kam priskirti šiuos tekstus – pamokslams ar vis dėlto politiškai susisaisčiusiems literatūros kūriniams. Aštuoniuose pamoksluose P. Skarga su nusivylimu kalba apie tuometinę Respubliką, lygindamas ją tai su ligotu kūnu, tai su į audrą patekusių laivu, kuri reikia gelbėti bendromis pastangomis. Jėzuitas nieko nepagražindamas vardija valstybę iš vidaus ėdančias ligas: tėvynės meilės stoka, nesutarimai su kaimynais, erezijų (t. y. protestantiškųjų tikėjimų) toleravimas, karaliaus valdžios silpnėjimas, Katalikų bažnyčios įtakos mažėjimas bei teisių ir įstatymų pažeidinėjimai. E. Ulčinaite „Seimo pamokslus“ lygina su XVI a. pasirodžiusiais Mykolo Lietuvio, Andrzejiaus Fryczo Modrzewskio, Stanisława Orzechowskio, Augustino Rotundo ir Andriaus Volano veikalais. Ironiška, bet būtent su pastarojo autoriaus (karingojo Skargos oponento) tekstais esama daugiausia panašumų. Vis dėlto negali likti nepastebėta pagrindinė skirtis: Skargai rūpi Lenkija (nors ir suvokia ją kaip sudarytą iš skirtingų dalių), o Volanui – LDK. „Seimo pamokslai“ suteikia galimybę pažvelgti į dar kitokį P. Skargą – aktyvų veikėją, budrią akimi stebintį valstybės gyvenimą ir be gailesčio iškeliantį suvešėjusias blygbes. Prelegentė priėjo prie išvados, kad XVI a. LDK valstybės bei visuomenės raidos apmąstymuose egzistuoja *communis opinio humanistarum* pozicija, t. y. bendras to meto išsilavinusių žmonių,

intelligentų, dvasininkų, visuomenės veikėjų susirūpinimas Valstybės likimu ir noras savo jėgomis jos būklę pagerinti. P. Skargos indėlis čia esąs labai didelis, nors LDK raštijos tyrinėjimuose tebėra nepakankamai įvertintas.

Dr. Magdalena Ślusarska (Varšuva) perskaitė pranešimą *Petro Skargos veikalų pritaikymas Vilniaus vyskupijos dvasininkijos pamokslininkavimui bei religinei veiklai valdant vyskupui Ignotui Masalskiui (1762–1794)*. Iš pradžių prelegentė supažindino su XVIII a. antros pusės situacija: tai buvęs Bažnyčios vidaus reformų laikotarpis, konfesinius nesutarimus pakeitė konfrontacija su naujovišku mąstymu, mokslo mintimi. Nors ir kilo (jau, galima sakyti, nuo Augusto III Sakso laikų) Bažnyčios hierarchų išsilavinimo lygis, žemesniosios dvasininkijos parengimas darbui vis dar nebuvo labai geras. Vilniaus vyskupas Ignotas Masalskis, kaip vienas iš „apšviestųjų“ vyskupų, rūpinosi savo valdomos vyskupijos dvasininkijos paruošimo darbui lygiu. Net ir šiuo – didelių reformų – laikotarpiu prieš daugiau nei pusantro amžiaus mirusio P. Skargos parašyti veikalai neprarado savo aktualumo. Rūpindamasis vyskupijos klero gebėjimų pamokslauti tobulinimu (reikia iškart pasakyti, kad amžininkai šiuo laikotarpiu regėjo gerokai smukusį pamokslavimo lygį), I. Masalskis ganytojiškuosiuose laiškuose kaip pavyzdinius siūlydavo P. Skargos pamokslus. Jėzuito veikalai buvo įtraukti į (tam tikra prasme idealią) klebono bibliotekėlę, kuri buvo aprašyta vienoje anonimėje, kaip spėjama, I. Masalskio iniciatyva išleistoje knygoje. Talentingojo jėzuito pamokslai sudarė (tiesa, nedidelę) dalį XVIII a. pabaigoje leidžiamų pamokslų (išleista 150 tomų). Religinį gyvenimą intensyvino ne tik P. Skargos pamokslai, bet ir jo katalikiškosios reformos laikais inicijuotos Gaiestingumo brolijos, išgyvenusios savo renesansą. Prelegentė įtikinamai paneigė Mirosława Korolko teiginį, esą „Seimo pamokslai“ buvo pamiršti P. Skargos amžininkų ir vėlesnių kartų iki pat 1792 m., kai buvo perleisti. M. Ślusarska pateikė ne vieną įrodymą, kad P. Skargos iškeltos tėvynės meilės, piliečių santaikos idėjos buvo minimos ne

viename įvairiomis progomis sakytame pamoksle, o vienas iš garsiausių LDK pamokslininkų Mykolas Pranciškus Karpavičius amžininkų netgi buvo pramintas „XVIII amžiaus Skarga“.

Pirmus keturis pranešimus palydėjo aktyvios diskusijos, kurių metu daugiausia dėmesio skirta E. Ulčinaitės ir K. S. Ozógo pranešimams. Pastebėjimais ir papildymais noriai dalijosi prof. Janas Okońis, habil. dr. Dariuszas Chemperekas ir prof. Alina Nowicka-Jeżowa.

P. Skargos kaip pamokslininko kūrybą trečiojoje sesijoje nagrinėjo dr. Viktorija Vaitkevičiūtė (Nationalinė Martyno Mažvydo biblioteka), skaičiusi pranešimą „*Čia žmogus atveria akis tam, kas yra, kas buvo, kas bus.*“ *Petro Skargos laidotuvių pamokslai*. Prelegentė pristatė penkių laidotuvių pamokslų (trijų pavyzdinių ir dviejų sakytų karalienių Onos Jogailaitės ir Onos Austrės laidotuvėse) analizę. Prelegentė išsikėlė, sakytume, ambicingą tikslą – atskleisti šių pamokslų ypatumus, palyginant juos su vėlesniais LDK pamokslininkų to paties žanro tekstais, aptarti jų struktūrą, kuriamų velionių (pirmiausia abiejų karalienių) paveikslų ypatybes, pasitelkiamas temas ir vartojamas kalbos priemonės. Daugiausia dėmesio pranešime skirta minėtiems karalienių laidotuvėse sakytiems pamokslams. Karalienės šiuose pamoksluose apibūdinamos gana tipiškai, pirmiausia pabrėžiant ypač didelį, kone šventosioms būdingą pamaldumą ir kitas dorybes. Tiesa, čia matyti ir pakankamai aiški skirtis: Ona Jogailaitė vertinama ir kaip politikė, kuri „ne tik visiems buvo naudinga, ir Respublikai, ir savo pavaldiniams buvo kaip motina <...>“. Ona Austrė apibūdinama tik kaip dora žmona ir motina, kuri „<...> jaunuomenę auklėjo taip, tarsi gyventų vienuolyne <...>“. Pavyzdiniuose P. Skargos laidotuvių pamoksluose imamas svarstyti žemiškosios būties iliuziškumo, fizinio ir dvasinio prado priešpriešos temas, apmąstoma mirties sąvokos prasmė, atkreipiamas dėmesys į natūralistinį „kūniškosios mirties“ estetizavimą. Šios temos tampa įprasta vėlesnių LDK autorių laidotuvių pamokslų dalimi. Prelegentės teigimu, P. Skargos ir vėlesnių LDK autorių laidotuvių pamokslai yra, viena vertus, vientisas kultūrinis tekstas, leidžiantis pažinti baro-

ko epochą, kita vertus, – praktinių doro gyvenimo patarimų rinkiniai.

Paskutinį pirmosios konferencijos dienos pranešimą *Petro Skargos kūrinio „Trumpas pamokslas apie garsų ir džiaugsmingą visam pasauliui Mergelės Dievo Motinos gimimą“* retorinė struktūra perskaitė dr. Katarzyna Kiszowskiak (Gdanskas). Palyginti su kitais kur kas trumpesniame pranešime prelegentė pateikė išsamią, nors vis dėlto eiliniam per daug retorika nesidomėjusiam klausytojui vietomis sudėtingą (o dėl „citata-komentaras“ kalbėjimo stiliaus ir gana nelengvai (iš)klausomą) minėto pamokslo analizę, nuosekliai atskleisdama retorikos taisyklių taikymą ir aptardama atskirų kūrinio dalių „konstravimo“ ypatumus. Šiame tekste sužiba gausūs garsiojo jėzuito talentai. Viena vertus, P. Skarga atsiskleidžia kaip talentingas oratorius ir puikus retorikos meno žinovas. Kita vertus, pasirodo ir kaip kompetentingas hagiografas, pateikdamas atsakymus į klausimus apie Dievo Motinos kilmę, paaiškindamas, kodėl apie jos gimimą lydėjusius stebuklus nerašoma Evangelijoje (esą jeigu šventųjų gimimą lydėdavo stebuklai, akivaizdu, kad jie, ir dar didesni, lydėjo ir šventčiausios tarp šventųjų Mergelės Marijos gimimą, tad evangelistams tiesiog nebuvo reikalo apie tai rašyti). Galiausiai šiame pamoksle P. Skarga, kaip karingas polemistas, nepraleidžia progos suduoti smūgį ir, anot jo, „eretikams“, nepripažįstantiems Mergelės Marijos, nors gerbiantiems šv. Joną Krikštytoją: „Ir beprotis būtų tas, kuris su mumis kartu netvirtintų, kad Ponas Dievas Mergelės gimimą didesniais stebuklais palydėjo, negu Jono.“

Nors į konferenciją neatvyko dar dvi dalyvės, turėjusios skaityti bendrą pranešimą, likęs laisvas laikas buvo išnaudotas intensyvioms ir naudingoms diskusijoms. Daug dėmesio sulaukė dr. V. Vaitkevičiūtės pranešimas: diskutuota apie P. Skargos pamoksluose kuriamą moters paveikslą, ypač intensyviai – apie kūno kaip kalėjimo ar „molinės trobelės“ įvaizdžius. Per pertrauką apsilonkę naujos parodos, skirtos P. Skargai, VU bibliotekoje atidaryme, dalyviai pageidavo ir išsamesnių dr. K. S. Ozogo komentarų.

Antroji konferencijos diena prasidėjo be didelių netikėtumų – ta pati negausi specialistų auditorija, toje pačioje šaltokoje VU Mažojeje auļoje. Profesorius Tomaszas Kempa (Torunė) savo pranešime *Petras Skarga – katalikų ir stačiatikių unijos rėmėjas* ėmėsi plačiau pristatyti VU rektoriaus veiklą Bresto religinės unijos naudai. Jau ansktyvoje jaunystėje susiformavo P. Skargos požiūris į Stačiatikių bažnyčią ir iki pat savo mirties jis buvo aktyvus Unijos rėmėjas. Jėzuitas vien dėl savo aktyvumo negalėjo likti ir neliko tokių svarbių religinių procesų nuošalyje. Jo būta visur: ir religiniuose sinoduose, ir vizituose Romoje, ir susitikimuose akis į akį su didikais. Nenuostabu, kad XVI–XVII a. sandūroje P. Skarga buvo didžiausias Unijos propaguotojas ir literatūroje. Jo retorikoje nebuvo vietos teologiniams kompromisams – pamokslus nuolat lydėjo P. Skargai būdingas griežtumas bei reiklumas. Vienu didžiausių jėzuito rūpesčių veikiant valstybės viduje buvo Konstantinas Ostrogiškis, įtakingiausias Unijos priešininkas ir stačiatikių rėmėjas. Su juo P. Skarga ryšius palaikė nuo jaunystės ir dėjo daug pastangų, kad pakeistų šio didiko poziciją. Pranešėjas pabrėžė, jog Unijos skleidimas, P. Skargos nuomone, neturėjo apsiriboti tik Abiejų Tautų Respublika ir, peržengęs jos sienas, turėjo plisti kituose stačiatikiškuose kraštuose, o visų pirma – Maskvos valstybėje. Tad uolusis jėzuitas aktyviai rėmė valdovo Zigmanto Vazos ambicijas pasodinti savo sūnų Vladislovą į Maskvos caro sostą, ir Smolensko užėmimas XVII a. pradžioje palydėtas ugningu pamokslu. Dar vienas pavyzdys, kaip politika ir religija P. Skargos gyvenime ėjo koja kojon.

Dr. Darius Baronas (Vilnius) tęsė P. Skargos santykių su stačiatikiais temą. Pranešime *Didaktinis Petro Skargos požiūris į rusėnus* pristatytas trinaris jėzuito požiūris į LDK gyvenančius rusėnus. Pirmiausia P. Skarga aiškino, jog LDK gyvenantys rusėnai yra paprasti, naivūs ir lengvai paveikiami žmonės. Tuo pasinaudoję sukti greitai juos suklandino – nuteikė prieš Uniją. Šį priešišumą rusėnai ir toliau palaiko, nesuprasdami, jog anapus Katalikų bažnyčios išsigelbėjimo tiesiog nėra. P. Skarga išskiria tris svarbiausias priežastis, kodėl Rusios stačiatikių bažnyčioje tvyro netvarka, neleidžianti

klestėti mokslams ir trukdanti vykdyti žmonių išganymo misiją: tai vedę dvasininkai, bažnytinė slavų kalba ir blogai sustyguotas pasauliečių paklusnumas dvasinio luomo atstovams. Pasitelkdamas istorinius argumentus P. Skarga tikino, kad iš pat pradžių Rusios gyventojai gyveno vienybėje su Romos Bažnyčia, ir tik graikai bus juos taip apgailėtinaai suklaidinę. Būtent amžinasis gyvenimas turėjo sugundyti rusėnus pereiti į Uniją, o nuo to neturi atbaidyti baimė prarasti savo graikiškas apeigas. Jos tikrai išliks, tereikia pripažinti popiežiaus autoritetą. Jo nepaisymą jėzuitas laikė sunkia nuodėme, už kurią galiausiai skaudžiai baudžiama. Tad vaidingų ir išdidžių gaikų nereikia klausytis. Nors šiandien tokios mintys neatitinka „politikorektiškumo standartų“, pranešėjas pabrėžė, jog tuo metu tai buvo didelis žingsnis geresnio tarpusavio supratimo kryptimi.

Kęstutis Gudmantas (Vilnius) pranešimu *Petro Skargos amžininko užrašai: Pauliaus Daumanto-Siesickio atvejis* klausytojų mintis atitraukė nuo stačiatikiškojo pasaulio ir pristatė originalų šaltinį. Paulius Daumantas-Siesickis gimė XVI a. ketvirtame dešimtmetyje turtingoje Ukmergės (Vilkmergės) pavieto bajorų šeimoje. Giminės lizdas buvo Siesikai (iš čia ir Siesickio pavardė), iki šiol išlikusi vaizdingoje vietoje pastatyta Daumantų-Siesickių pilis. Protestantas P. Daumantas-Siesickis užėmė aukštas pareigas – buvo Ukmergės pilies teismo teisėjas (1570–1576), o 1590–1606 m., iki savo mirties, Ukmergės žemės teismo teisėjas. Pranešėjas susitelkė į Daumanto-Siesickio dienoraštį, kuris yra svarbus religinės, konfesinės ir pilietinės savivokos dokumentas, kartu tai – ankstyviausi šiuo metu žinomi bajoro (ne didiko) tokio tipo užrašai, atsiradę etninėje Lietuvoje. Tai – asmeniniai užrašai, skirti sau ir savo artimiesiems. Didesnę teksto dalį sudaro religiniai svarstymai, nuolat cituojamas Šventasis Raštas. Bet šie samprotavimai išnyra pasaulio įvykių kontekste: Prancūzijos ir Ispanijos santykiai, vengrų karas su turkais; užsienio politika – karas su Švedija dėl Livonijos; vidaus padėtis – lietuvių santykiai su lenkais, karaliumi, jėzuitais; Respublikos reformatų reikalai – 1595 m. Torunės sinodas, Siesikų evangelikų bendruomenės

reikalai; šeimyniniai reikalai. Žavios dienoraščio citatos sulaukė smagios susirinkusių reakcijos ir kėlė ūpą. Kaip pripažino pats prelegentas – tai tik paviršutinis šaltinio pristatymas, laukiantis platesnių tyrinėjimų.

Po kavos pertraukėlės, kurios metu tęsėsi audringos diskusijos, pereita prie hagiografijai skirtos dalies. Savo pranešimu *Skargos „Šventųjų gyvenimai“ potridentinės hagiografijos kontekste* profesorė Irena Vaišvilaitė (Vilnius) padarė puikų įvadą tiek į visą potridentinę katalikų hagiografinę tradiciją, tiek į P. Skargos vaidmenį joje. Tridento Bažnyčios susirinkimo primintas tradicinio Bažnyčios mokymo nuostatas išplėtojo katalikų teologai, šventųjų kulte pabrėždami mistinio Kristaus kūno ir „Dievo draugų“ bei „advokatų“ elementus. Humanistai, ėmę plėtoti kritinės biografijos žanrą, stipriai prisidėjo prie hagiografinės tradicijos pokyčių. Katalikiškos reformos šalininkų pasipiktinimas šventųjų kulto perlenkimais, ypač – žavėjimusi stebuklais, taip pat darė didelę įtaką. 1579 m. Vilniuje išspausdinti jėzuito P. Skargos „Šventųjų gyvenimai“ buvo pirmas didelis hagiografinis veikalas, pasirodęs Lietuvoje ir Lenkijoje po Tridento susirinkimo ir atliepęs naują hagiografinę tendenciją. Tai buvo pastoracinis ir apologetinis kūrinys, atitinkantis naujus katalikų autorių iškeltus siekius. Jėzuitas siekia dokumentinio tikslumo, nurodo naudotus šaltinius ir atsiriboja nuo perdėto stebuklų (dažnai išgalvotų) garbstymo. P. Skarga, nors ir įtraukdamas vietos šventuosius, pirmiausia rašė apie Visuotinės Bažnyčios šventuosius, tuo siekdamas Katalikų bažnyčios universalumą priešpriešinti siauram naujųjų bažnyčių lokalumui. Pranešėja pabrėžė, kad iš viso P. Skargai gyvam esant pasirodė septyni leidimai ir iki mirties jis spėjo parengti aštuntąjį, kurio jau nepamatė. Po mirties buvo dar kelios dešimtys leidimų. Jie padarė didžiulę įtaką vėlesniems šventųjų gyvenimų autoriams, iš kurių reikia paminėti ir vyskupą Motiejų Valančių. Naujas hagiografinės raštijos etapas mūsų regione prasidėjo tik po Antrojo Vatikano susirinkimo.

Profesorius Janas Okońis (Krokuva) pranešimu *Petras Skarga – šv. Kazimiero kulto rėmėjas* susitelkė į svarbiausią LDK šventojo ir jėzuito

indėlį į šio kulto populiarinimą. Savo „Šventųjų gyvenimuose“ P. Skarga skyrė nemažai dėmesio 1484 m. mirusiam karaliaičiui Kazimierui. Jis nebuvo pirmasis, bandęs aprašyti šventojo gyvenimą, tačiau būtent jėzuito parengta šv. Kazimiero hagiografija iki pat XX a. susilaukė daugiausia leidimų. Kaip buvo pažymėta ankstesniame pranešime, P. Skargos veikalas atitiko Tridento susirinkimo keliamus reikalavimus, tad šv. Kazimiero gyvenimo aprašyme siekta kuo didesnės istorinės tiesos. Prelegentas daug dėmesio skyrė šaltinių, kuriais rėmėsi jėzuitas, analizei, ir pranešimo metu ne kartą pabrėžė konferencijos organizatoriaus M. Čiurinsko nuopelnus. Tačiau, kaip juokavo sesijos vedėjas, M. Čiurinskas žinomas kaip išties kuklus žmogus, tad giriamas net išėjo iš salės.

Paties M. Čiurinsko (Vilnius) pranešimas *Apie Petro Skargos „Šv. Kazimiero gyvenimą“* labai glaudžiai siejosi su pirmesniuoju pranešimu ir dažnai pakartojo jau prieš tai pateiktą informaciją. Pristatęs, kokiais pagrindiniais šaltiniais P. Skarga galėjo remtis rašydamas šv. Kazimiero gyvenimą, pranešėjas pabrėžė, kad vis dėlto jėzuitas buvo originaliai rašęs, kritiškas, savą šventojo karaliaičio įvaizdžio koncepciją kūręs hagiografas. Įtraukęs karaliaičio gyvenimą į universalų Bažnyčios šventųjų rinkinį, savo tekste jis atsisakė „lietuviškųjų akcentų“: genealogijos iki pagonių kunigaikščių ir nuorodų į romėnišką kilmę. Taip pat atsiribota nuo detalaus daugelio stebuklų aprašymo. Pateikiamas šventojo-valdovo, kuris, būdamas aukštakilmis, iki mirties laikėsi dorybių ir pelnė nekruviną kankinio šlovę. Pastarąjį akcentą itin pabrėžė ir J. Okońis. P. Skarga nekūrė chronologinio gyvenimo įvykių aprašymo, o adaptavo tradicinį hagiografinį pasakojimą, susitelkiantį į dorybes ir jų pavyzdžius. Taigi kūrinyje labai gerai jaučiamos jėzuitų mokyklos istoriografijos ir hagiografijos nuostatos. Į šventųjų gyvenimų rinkinį įtraukęs ir šv. Kazimiero biografiją, P. Skarga ne tik užpildė spragą, pateikdamas žinių apie Lietuvos ir Lenkijos šventojo gyvenimą, bet ir išskėlė pamokomą jo pavyzdį ir kulto reikšmę Respublikos katalikams. Pranešėjo nuomone, P. Skarga sukūrė originalų aprašymą, kuriam būdinga savita koncepcija, atitikusi platesnį šventųjų gyve-

nimų rinkinio užmojų. Šiame originaliame kūrinyje atsispindi didaktinis ir sielovadinis autoriaus polėkis, savo stilių išstobulinusio pamokslininko talentas, o barokišką polinkį į vaizdingumą, emocingumą atsveria jėzuitų išsilavinimo ir hagiografinės bei istoriografinės tradicijos išmanymo išugdytas tikslumo, faktų patikimumo siekis.

Po pietų darbas toli gražu nesiliovė – Alina Nowicka-Jeżowa (Opolė) paskutinį konferencijos pusdienį pradėjo pranešimu *Humanistinė Renesanso tradicija Petro Skargos darbuose*. Profesorė griebė tikrai plačiai ir P. Skargos veiklą pristatė jėzuitų vienuolijos, epochos kultūrinių ir politinių realiųjų kontekste. Viena vertus, aptarti jėzuitų bandymai Tridento susirinkimo sprendimus įgyvendinti vietinėse kultūrose. Prelegentė pabrėžė religinio turinio perkėlimo ir komunikavimo tautinėmis kalbomis problemišumą. Šiuo atveju akcentuotas P. Skargos (nepanašu, kad šis buvo svarbiausias pranešimo veikėjas) ir sarmatizmo santykis. Kalbėta apie Respublikos kultūros populiarinimą už Europos ribų. Bet iš esmės pranešėja telkėsi į jėzuito santykį su atskirais renesansinės Europos kultūros sandais, pabrėždama jo „tridentiška religinga“ požiūrį ir dažnai nuklysdama į Europos kultūrinių procesų pristatymus.

Manytume, kad dr. Kęstutis Daugirdas (Maincas) savo pranešime *Petro Skargos debatų su Andriumi Volanu istorinė reikšmė* konferencijos herojaus santykį su europine kultūra nusakė ir gyviau, ir žaismingiau, ir išsamiau. Pranešėjas, kuriam retorinių ir aktorinių sugebėjimų tikrai galima pavydėti, parėmė dienos pradžioje D. Barono pasakytą frazę, jog XVI a. pabaigos Vilniuje P. Skargai intelektu prilygo tik protestantas Andrius Volanas. Judviejų debatai pasižymėjo ne tik aukštu intelektiniu lygiu, puikiu teologijos išmanymu, bet ir dideliu atgarsiu Lenkijos ir Lietuvos Valstybės visuomenėje. Įdomu, kad diskusijoje, prasidėjusioje Eucharistijos / Šv. Vakarienės tema ir per dešimtmetį palietusioje beveik visus religinio gyvenimo aspektus, pasitelktas Mikalojaus Radvilos Juodojo pavyzdys. Tačiau abu kontrahentai jį interpretavo visiškai priešingai: P. Skarga akcentavo Radvilos Juodojo nusivylimą reformacija, o A. Volanas į tai atsakė Vilniaus vai-

vados proreformatišku stilizavimu. Šie priešininkų suformuoti modeliai buvo veiksmingi dešimtmečius ar net šimtmečius. K. Daugirdas pabrėžė, kad, nors *de facto* konfesiškai pliuralistinėje terpėje vykę ir ją struktūriškai įgalinę, P. Skargos ir A. Volano debatai tik susidarius šiai dinamiškai situacijai įgavo tą kokybę, kuri sudarė jų ilgalaikės istorinės reikšmės pagrindą. Bet, žinoma, tai jokiū būdu nereiškia, kad bent vienas iš diskutantų konfesiniame pliuralizme sugebėjo asmeniškai atrasti pozityvių aspektų. Būdami XVI a. vaikai, tiek jėzuitas, tiek reformatas religinį visuomenės nevientisumą laikė iš esmės ydingu fenomenu (*SIC!*).

Konferencijos pabaigai gal kiek pritrūko aštraus, publiką išjudinančio pranešimo ar / ir kalbėtojo. Dr. Dariuszas Chemperekas (Liublinas) pranešime *Petro Skargos „Siediem filarów“ – retorikos aspektai* susitelkė į jėzuito knygos „Siediem filarów, na których stoi katolicka nauka o Przenajświętszym Sakramencie Ołtarza“ retorinius aspektus. Minėtas veikalas gimė 1582 m. P. Skargai intensyviai dirbant organizacinį, poleminių ir literatūrinį darbą. Nenuostabu, kad tai apologetinio-polemio turinio tekstas, nukreiptas, visų pirma, prieš reformatus. Kitaip tariant, jį irgi galima matyti diskusijos su A. Volanu kontekste. P. Skarga nedarė valstybės ir religijos atskirties, todėl ir „Siediem filarów“ pabrėžė, jog tik kai visi šalies gyventojai išpažins vieną tikėjimą, tada ir valstybė bus stipri. Visos konferencijos metu daug kalbėta apie P. Skargos kalbos įtaigumą, retorikos taisyklių išmanymą, stilistinį paveikumą. Prelegentas pranešime visas šias pastabas sudėliojo į savas vietas. Puikus pabaigos akordas.

Dr. Clarina E. Calma ir dr. Jolanta Rzegocka (Krokuva) pranešimu *Vadinti daiktus tikraisiais vardais: Edmundo Campiono SJ darbų vilnie-tiški vertimai* padėjo ilgoje konferencijoje tašką. E. Campionas, Elžbietos I laikų Anglijos kankinys, Vilniuje niekada nebuvo. Tačiau jo 1581 m. laiškų forma parašytas polemiskas darbas „Decem rationes“ jau po trejų metų buvo išverstas Vilniuje. Ir jo vertėjas – šios konferencijos herojus. Kitaip tariant, šalia daugybės įvairiausių P. Skargos veiklų išryškėja dar viena – vertimas. Žinoma, pranešėjos šią jėzuito veiklą aptarė jo poleminių-didaktinių darbų kontekste. Kita vertus, prelegentės neapsiribojo tik šiuo aspektu. E. Campionas žuvo kaip kankinys absoliutinėje Anglijoje, tad per jo teksto vertimą pabandyta atskleisti P. Skargos pažiūras į politinę, o ypač karališkąją valdžią. Tokio tipo pranešimai, kai, pasitelkus siaurą specifinį istorinį įvykį, kuris iš pirmo žvilgsnio nieko nesako, aptariamas platus kultūrinis ir politinis kontekstas, bet pagrindinė pasakojimo linija neišnyksta per visą tekstą, – tikrai sveikintini.

Konferencijos pabaigą lydėjo daugybė klausimų ir tikrai audringos diskusijos. Tad apatiškumu klausytojų tikrai neapkaitinsi. Žinoma, visada norėtusi, kad atėjusi publika būtų gausesnė, kad susirinktų ne tik organizuojančių institucijų mokslininkai (o ir jie ne visi sueina) bei pranešėjai, bet ir kitos akademinės organizacijos, doktorantai, studentai ar tiesiog eiliniai smalsučiai. Tikėkimės, kad taip atsitiks ateityje. O jau rengiamas konferencijos medžiagos publikavimas tebus dar vienas tvirtesnis žingsnis „populiarinant“ uolųjį nenuilstantį jėzuitą Lietuvoje.

Vladas Liepuonius
Martynas Jakulis